

Останній володар

Про книгу

Королівство Руське, 1340 рік. Юна красуня Ксенія Яцькович воліла б віддати вроду, аби натомість віднайти щастя в коханні. На королівському бенкеті вона причаровує самого короля Юрія Тройденовича. Хтивість засліплює очі чоловікові, і він намагається хитрощами заволодіти вродливицею. Королева Офка довго мирилася з походеньками чоловіка. Проте ця витівка може дорого коштувати всій державі, тому жінка вирішує позбутися Ксенії. Напівживу дівчину полишають у лісі. Її знаходить відлюдник Дмитро й рятує від загибелі. Та чи не обернеться вчорашній рятівник найзапеклішим ворогом, коли дізнається, що перед ним — одна з роду ненависних йому Яцьковичів?

ЯРОСЛАВА ДЕГТЯРЕНКО

ОСТАННІЙ
ВОЛОДАР

ОСТАННІЙ
ВОЛОДАР

ЯРОСЛАВА ДЕГТЯРЕНКО

ОСТАННІЙ
ВОЛОДАР

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2021 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЛЯ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2021

ISBN 978-617-12-8735-8 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Дизайнер обкладинки Євген Вдовиченко

Дегтяренко Я.

Д26 Останній володар : роман / Ярослава Дегтяренко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. — 464 с.

ISBN 978-617-12-8623-8

Королівство Руське, 1340 рік. Юна красуня Ксенія воліла б віддати вроду, аби натомість віднайти щастя в коханні. На королівському бенкеті вона причаровує самого короля Юрія Тройденовича. Хтивість засліплює очі чоловікові, і він намагається хитрощами заволодіти вродливицею. Королева Офка довго мирилася з походеньками чоловіка. Проте ця витівка може дорого коштувати всій державі, тому жінка вирішує позбутися Ксенії. Напівживу дівчину полишають у лісі. Її знаходить відлюдник Дмитро й рятує від загибелі. Та чи не обернеться вчорашній рятівник на найзапеклішого ворога, коли дізнається, що перед ним — одна з роду ненависного йому Івана Яцьковича?

УДК 821.161.2

© Дегтяренко А. В., 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

Розділ I. Над Дунаєм

Отак і панували три пишні королі,
Мужні, одважні, в потузі немалі.
Їм голдували левні, рицарські сини,
У службі ревні й певні, в боях не боюни.

Піснь про Нібелунгів

Червень 1338 року, Вишеград, Угорське королівство

З верхівки пагорба Сібрік відкривався божественний краєвид: зеленуватий, мов смарагд, Дунай, затиснутий між пагорбів та пишних лісів, примхливо вигинався, утворюючи закрут, в якому затишно розташувався Вишеград; а самі пагорби, оповиті ледь помітною синявою, бігли в далечину, наче прагнули вхопити небокрай, яскравосиній від літньої спеки. У такому місці мимоволі мрієш про крила, щоб злетіти у небесну безодню та з висоти оглянути ці пагорби, пишні ліси й прекрасний Дунай.

Втім, його величність Казимир, милістю Божою король Польщі, останній з нащадків легендарного князя П'яста, кривився, дивлячись на цю неземну красу, наче вона викликала таку огиду, що нестримно хотілося плюнути на неї з висоти Сібріку. У свої двадцять вісім років Казимир був з себе показний — високий, ладний, з правильними благородними рисами обличчя, пухкими губами (ознакою як добродушності, так і хтивості), які прикривали темно-русяві вуса, з охайно підстриженою борідкою. Але варто було зазирнути королю в очі, як одразу ставало зрозуміло — перед тобою лихий інтриган.

Казимир не вперше гостював у Вишеграді, столиці Угорського королівства, у свої сестри Ельжбети та зятя, короля Карла Роберта. Проте нині ці гостини не гріли душу, і настрої короля був прегидезний.

— Невже тобі, любий дядечку, тут не подобається? — пролунав дитячий голосок, вирвавши Казимира з задуми. — Ти так хмуришся та кривишся, що подив бере — навіщо ходиш сюди щодня, якщо тут так погано?

Казимир досадливо покосував убік, бо геть забув про небожа Людовіка, найстаршого сина Ельжбети та Карла Роберта, спадкоємця угорського трону, який супроводжував його у прогулянці Високим замком, цитаделлю Вишеграда.

Навесні хлопчикові виповнилося дванадцять років. На свій вік він був худенький, але миловидий, жвавий і розумненький. Мимоволі Казимир лагідно усміхнувся, бо риси обличчя Людовіка нагадали йому сестру. З моменту приїзду небіж ходив за ним, мов хвостик.

— Ні, мій хлопчику, мені тут дуже подобається, — запевнив Казимир.

— Тоді чому ти такий насуплений?

— Тому що я король. А король завжди мусить думати про своє королівство. От коли станеш королем замість свого тата, ліпше мене зрозумієш, — повчально пояснив Казимир, щоб небіж відчепився.

— А мама казала, що коли я добре поводитимуся та слухатимуся, то стану королем замість тебе. Це правда? — запитав хлопчик з такою серйозністю, що Казимир аж похолов.

— Що? — видихнув він.

— Дядечку, це правда? — допитувався Людовік. Але побачивши жах на обличчі дядька, зрозумів, що бовкнув зайвого, і почав брехати: — Може, мама навмисно так сказала, щоб я не бешкетував? Але я повірив, бо дуже хочу бути схожим на тебе, а не на тата — по тобі видно, що ти справжній король. Лицар! А мій сердешний тато останнім часом такий слабкий, такий хворий! А ти такий сильний! Такий, такий... — і хлопчина замовк та глянув на дядька щенячими очима.

«От уже ж курва! Вони вже лапи на моє королівство склали!» — гнівно подумав Казимир та скривився так, наче у нього одразу заболіли всі зуби.

Причиною поганого настрою Казимира була суперечка з чеським королем Яном за польську корону¹. Цей спір почався задовго до його народження — у 1300 році чеський король Вацлав Пржемислович захопив більшу частину Польщі, вигнавши законного короля Владислава, батька Казимира.

Лише після смерті загарбника у 1305 році Владислав відновив свою владу над частиною Польщі. Даремно його прозвали Локетком, тобто ліктиком, через малий зріст! Він поставив собі за мету: зібрати під своєю рукою всі польські землі.

Ян, одружившись із донькою Вацлава, успадкував права на польський трон. Втім, про зміцнення своєї влади особливо не дбав — його більше вабили лицарські турніри та війни у Західній Європі, де він здобував славу бездоганного бійця. Та від своїх прав відмовлятися все ж не збирався і, залучивши у союзники Тевтонський орден, який сподівався отримати частину Польщі у винагороду, розпочав боротьбу з Локетком.

Війна тривала довго. Постарів та помер Владислав, так і не здійснивши своєї мрії та залишивши її у спадок Казимирові разом з роздробленим королівством. Одряхлів і Ян, а до того ж іще й повністю осліп, застудившись у поході на великого князя литовського Ґедиміна, за що був прозваний Сліпим.

Врешті-решт у 1335 році висотані суперники за посередництва Карла Роберта дійшли згоди: Ян зрікався Польщі та союзу з тевтонцями, натомість Казимир мав віддати йому Сілезію та сплачував двадцять тисяч празьких грошей; а Тевтонський орден мав отримати Померелію² як польський «відкуп», але повернути Казимирові раніше відібрані Куявію та Добжинь.

Казимира це замирення не тішило, бо хотілося здійснити мрію покійного батька. Та й втрата Померелії боляче біла по його казні — це був вихід до Балтики, яким проходив торговий шлях, а значить — шлях поповнення казни. Однак вибору не було. Тим паче тривала судова тяганина з тевтонцями, які не хотіли повертати Куявію та Добжинь. Саме тому Казимир не квапився остаточно віддати Сілезію.

Втім, вічно затягувати справу неможливо, тому королі знову з'їхалися до Вишеграда. Щоправда, сліпого Яна замінив його син Карл, маркграф Моравії.

Але тепер усе було набагато гірше: попри родинні зв'язки Карл Роберт зажадав від Казимира плати за свою послужливість — у випадку його бездітності польський трон успадкує Людовік.

Відсутність спадкоємця була найбільшим нещастям Казимира. Дві донечки Ельжбета та Кунігунда були його втіхою, але ж потребував він сина! У всьому звинувачував дружину Анну, дочку князя Ґедиміна — норовливу та незалежну, зухвалу та веселу, — яка жила у своє задоволення, наче не відчуваючи провини за відсутність нащадка. І Казимир безсовісно мріяв про її смерть, щоб узяти новий шлюб та нарешті отримати жаданого спадкоємця.

Але Анна на здоров'я не скаржилася. Ян Сліпий з тевтонцями висів над Казимиром, мов дамоклів меч, тому з кожним днем він схилявся до згоди на пропозицію шуряка. А насправді Казимир уторопав, якими землями можна відшкодувати втрату Сілезії та Померелії. Втім, про ці хитрі плани король поки мовчав, не розповідаючи навіть ксьондзу на сповіді.

— Ходімо додому, Людовіку, — сухо мовив Казимир, остаточно збридившись прогулянкою. — Тільки хочу попросити тебе: ніколи не розповідай іншим того, що сказав мені. Якщо хочеш бути королем, то тримай язика за зубами про будь-які плани. Добре? І про цю розмову ми з тобою теж нікому не скажемо.

Людовік задоволено закивав головою, зрозумівши, що дядько не наябедничає матері, та невимушено взяв його за руку. Казимира аж пересмикнуло, коли він у своїй великій та сильній руці відчув м'якеньку дитячу долоньку. Він кинув останній погляд на чарівний Дунай. Зітхнув і повів небожа геть із потужних мурів Високого замку. Попереду чекав крутий спуск з пагорба до королівського палацу, який, притулившись до схилу Сібріку, витягнувся уздовж Дунаю.

На подвір'ї палацу Казимира чекала приємна несподіванка — сестра Ельжбета радо вітала Владислава, князя Добжинського, який доводився їм обом двоюрідним братом з боку батька. Казимир аж засяяв, бо цей родич був для нього вельми цінним — саме йому було відведено головну роль у майбутніх планах. Задоволено осміхнувшись, Казимир забув про небожа та побіг вітатися з братом.

— Благослови тебе Господь, Влодку, що ти приїхав до нас! — радісно вигукував він.

Влодко прискіпливо подивився на брата, немов промацуючи його. Він був у розквіті молодості та всім ладний, окрім сильної сутулості, через яку його прозвали Горбатим.

— Як я міг відмовити вашій величності?! — церемонно відповів Влодко. — Та й бажання побачити найяснішу королеву, мою дорогу сестру, змусило мене радо прийняти вашу пропозицію.

— Навіщо ти запросив Влодка? — відверто запитала Ельжбета, уважно спостерігаючи за братами. — Ні, ні! Я дуже рада бачити тебе, Влодку. Але мене дивує, чому брат одразу не привіз тебе з собою?

— Це неважливо! — відрізав Казимир. — Влодко з дороги, йому треба перепочити, тож добре подбай про нього, любя сестричко.

— Знову був у Верхньому замку? — запитала Ельжбета. Нахмурилася, побачивши сина, який уважно роздивлявся нового родича. — Навіщо таскаєш з собою Людовіка?

— Ну, він же мій майбутній спадкоємець! Чи не так? Тому прагну прищепити йому любов до Польщі, щоб він мудро та справедливо нею

правив! — ущипливо мовив Казимир та квапливо шмигнув у палац, щоб уникнути незручної розмови.

Ельжбета нахмурилася. Насупленість не личила їй, бо у свої тридцять три роки вона була все ще приваблива, з миловидим личком та молочно-білою шкірою, струнка попри те, що призвела на світ трьох синів.

— Влодку, що затіяв Казимир? — відверто запитала королева. Але брат лише розвів руками.

Увечері у банкетній залі замку яскраво горіли факели, грала музика, а стіл ломився від їдла. Апетитні засмажені туші ягнят подавали цілими, а до них — різноманітні кисло-солодкі соуси, щедро приправлені перцем, імбиром та шафраном. Кокетливо викладені голівки золотаво-білих сирів сусідили з ароматним рагу з м'яса та овочів, рум'яними короваями, на скибки яких клали м'ясо замість тарілок. Гостро-пряний запах страв вправно перебивав тонкий аромат вин, які пили, мов воду.

Але чадіння факелів і свічок, сморід спітнілих від задухи та не завжди вимитих тіл, змішуючись з пахощами їжі, отруював усе задоволення від учти. Саме тому король Карл Роберт насилу сидів за столом. Він був уже в літах, а останніми роками хвороба висушила його, змучила — колись енергійний чоловік нині нагадував засохле дерево, яке з усіх сил намагається дати хоч трохи зеленого листя. Із сумом дивився король на своїх придворних. Ті з апетитом їли та пили, радісно базікали у передчутті завтрашнього полювання, на яке він не зможе поїхати.

Ліворуч від нього сидів маркграф Карл, син чеського короля. А праворуч всадили Влодка — на цьому наполог Казимир, який попри свій високий сан спокійнісінько сидів поруч з братом, з апетитом їв, зухвало роздивляючись придворних дам. Настрій у Казимира був пречудовий. Однак він унікав допитливих поглядів сестри.

Ельжбета сиділа поруч з маркграфом у похмурому настрої. Польщу вона покинула у п'ятнадцять років, коли батько віддав її за тридцятидвохрічного Карла Роберта. Чи кохала вона його? Ельжбета ніколи всерйоз не замислювалася про це. Він її чоловік та король, вона — його королева, а їхні діти — майбутні королі. Де в цьому ланцюжку владності та обов'язку знайти місце для кохання? Однак після заміжжя Угорщина стала для Ельжбети другою батьківщиною.

А з хворобою чоловіка на неї звалилися не тільки державні турботи, а й страх за життя синів. Усі троє були зовсім крихітками, а угорська знать — свавільною та жорстокою, Карл поклав чимало сил на її приборкання. Тому Ельжбеті страх як хотілося, щоб Людовіка визнали наступником Казимира — амбітний і заповзятливий брат не відмовиться допомогти у скруті. А якщо Бог не дасть йому спадкоємця, то він передасть Польщу Людовікові. «Але ж він такий хитрий! — з досадою думала королева. — Настільки хитрий, що по смерті Карла прибере до рук Угорщину. Боже, пошли моєму чоловікові довгих літ та здоров'я!»

Наче грізне попередження у відповідь на думки королеви, пролунав стогін — Карл Роберт захитався та впав долілиць на стіл. Карл, Влодко та Казимир схопилися, кинулися до короля. Придворні та музиканти злякано замовкли, і в залі запанувала тиша. Казимир підняв зятя — той був живий. Просто йому раптово стало зле. Короля віднесли, і Ельжбета пішла слідом. А коли проходила повз Казимира, той ухопив її за руку й швидко шепнув:

— Після потайки прийдеш до моєї опочивальні.

Але звільнилася Ельжбета пізно ввечері, коли чоловік заснув. Лише тоді вона квапливо пішла до брата, без свічки чи супроводу — коридорами свого палацу вона могла пройти із заплющеними очима. У покоях, виділених Казимирові, панувала темрява. Лише в одній кімнаті горів невеликий канделябр, поруч з яким за столом сидів Влодко.

— А ти чому тут? — здивувалася Ельжбета.

— Я запросив, — пролунало з темного кутка, і на світло вийшов Казимир. — Справа, щодо якої я покликав тебе, так само стосується і його. Але вона має обійти маркграфа, бо це суто наша родинна таємниця. Сідай, сестро, — і він галантно підставив Ельжбеті крісло.

— Не стану приховувати, що вимога Карла Роберта про визнання Людовіка моїм спадкоємцем мені вкрай прикра, — почав Казимир. — Я ще молодий, і, сподіваюся, Господь буде милостивий та пошле мені сина.

— Якщо не будеш по чужих бабах стрибати, — єхидно зронив Влодко, чудово знаючи, який ласий брат до жінок. Недаремно ж його за розпусту вигнав з собору сам єпископ!

— Але на все воля Божа. Та й не можу я відмовити своєму зятеві, який завжди був на моєму боці та допомагав, чим міг, — продовжив Казимир, не звернувши уваги на цю шпильку. — Тому я ви`знаю Людовіка своїм спадкоємцем. Король Ян теж мусить дотримати свого слова — відмовитися від претензій на польський трон, розірвати союз із Тевтонським орденом та жити зі мною у дружбі. Навіть зобов'язується підтримати мене на призначеному його святістю Папою суді щодо моєї тяжби з Орденем.

— І? — запитала Ельжбета, бо Казимир замовк.

— І я хочу, щоб король Ян не тільки не завадив мені посадити на русинський³ трон Влодка, а й підтримав у цьому, — із солоденькою усмішкою вимовив Казимир. — А Карл Роберт має поступитися мені своїм правом на Русь та зброєю підтримати нас з Влодком у боротьбі за Руське королівство⁴.

Ельжбета аж заклала. А потім злякано подивилася на Влодка. Але обличчя брата було незворушним — схоже, він цілком поділяв думку Казимира.

— Ти божевільний! — заволала Ельжбета. — Ти хоч розумієш, у що вплутуєшся сам і вплутуєш нас усіх?!

Казимир лише усміхнувся.

Забаганка дійсно була нечуваною! Загарбати Руське королівство, заможне та потужне?! Якого так жадали і Польща, і Угорщина, і Велике князівство Литовське, котрі пов'язані шлюбами з династією Романовичів⁵, а відтак є спадкоємцями після загибелі у боротьбі з татарами у 1323 році князів Лева та Юрія, які не залишили синів! Але русинські бояри покликали на княжіння малолітнього Болеслава, сина Марії Юріївни, рідної сестри загиблих князів, та мазовецького князя Тройдена. Бо саме він був найпершим законним спадкоємцем своїх дядьків. Крім того, втрутився хан Золотої Орди Узбек, який вважав Русь своїм васалом, і усі претенденти не наслідки суперечити такому покровителю юного князя.

Дванадцятирічний Болеслав разом з матір'ю прибув до Володимира, прийняв православ'я під ім'ям Юрій на честь свого діда, короля Юрія Львовича. Поки хлопчик був маленьким, за нього правили мати з боярами. Але минали роки, Юрій виріс та перетворився на амбітного молодого чоловіка, якому набридло ходити на налигачах у неньки та

свавільних бояр. Тому молодий король заходився наводити лад у своїй державі залізною рукою — відправив матір додому — мовляв, жінці належить жити зі своїм чоловіком та дбати про молодших синів — приборкав бояр і зажив собі розкошуючи.

Але до Польщі, вітчизни свого батька, Юрій ставився прохолодно, дбаючи насамперед про інтереси свого королівства. Тому міцно дружив з Тевтонським орденом та взяв шлюб з донькою Гедиміна, великого князя Литовського, чим одразу здобув собі могутнього союзника. А у 1337 році Юрій разом з ординцями зухвало напав на Люблінську землю, сподіваючись повернути її собі, бо колись вона належала Руському королівству. І дванадцять днів тримав Люблін в облозі, знявши її лише через загибель вождя татар.

Казимирові молодий король був мов кістка в горлі, а його багате королівство муляло серце, не даючи спокою. Саме Руссю задумав Казимир відшкодувати втрату Сілезії та поправити свої матеріальні дільця.

Але як це зробити? Лише посадивши на трон іншого володаря, який теж має якісь права. Мати Влодка, княгиня Анастасія Львівна, доводилася донькою русинському князеві Льву Даниловичу та рідною тіткою загиблим князям. Отже, її син — онук великого князя — теж мав спадкові права на Русь⁶.

— Влодко згоден, — сказав Казимир, коли сестра трохи заспокоїлася. — Але мені треба, щоб ти, люба сестричко, залагодила цю справу зі своїм чоловіком. Маркграф теж має не заперечувати. Подумай! У разі чого твій син отримає величезний багатий край у спадок. Або матиме друга в особі Влодка, який правитиме Руссю.

— Але як ти збираєшся це зробити? — після певних роздумів запитала Ельжбета.

— З допомогою бояр. Вони зненавиділи Юрія за його свавілля та властолюбство. Він їх жорстко у шорах тримає. Крім того, ходять чутки, що він начебто хоче повернутися до католицизму, а такого схизматики-русини не потерплять, — прибрехав Казимир, розуміючи, що потрібна якась пристойна підстава для виправдання зрадливості боярства. — Тож у мене є усі шанси домовитися з боярами, які мене підтримають та допоможуть скинути Юрія.

— А раптом у тебе не вийде? — несподівано запитав Влодко. — Війна недешева і непевна справа, враховуючи такого супротивника, як

Юрій.

На це Казимир лише осміхнувся.

— Вийде, братику! Усе вийде якнайкраще. Галицькі бояри мріють володіти своїми маєтками пожиттєво та залишати їх у спадщину нащадкам. Юрій їм не дозволяє, а я, себто ти, дозволиш тим боярам, які нам допоможуть. Головне — щоб ти мене не зрадив після того, як сядеш на трон. Завжди пам'ятай, хто посадовив тебе на нього! — грізно прошипів Казимир.

— І все ж таки: як ти це зробиш? Кому ти збираєшся довіритися? І ти впевнений, що самі бояри підуть на зраду свого короля навіть заради володіння маєтками? — допитувалася Ельжбета.

— Це вже моя таємниця, — відрізав Казимир.

Повисло мовчання — брати та сестра замислилися кожен про своє.

— Добре, я поговорю з чоловіком та маркграфом, — після роздумів погодилася Ельжбета. — Але ти, брате, мусиш присягтися, що не заподієш зла моїм синам, якщо Карл Роберт, збав Боже, помре. Ти підтримуватимеш мене і Людовіка. І якщо станеться так, що будеш бездітним, то зробиш його своїм спадкоємцем!

— Обіцяю! — швидко зронив Казимир.

— Присягни мені! — зажадала Ельжбета.

— Ти не віриш моєму слову? — образився Казимир.

— Ні, — незворушно заявила жінка. — Ти один з найхитріших, найпідліших пройдисвітів, які коли-небудь ходили під цим сонцем, і твої гріхи не відмолить навіть сам Папа! Тому присягни мені на святому Євангелії, що дотримаєш свого слова. Господь — єдиний, кого ти ще боїшся!

Влодко гірко усміхнувся — сумно було бачити брата та сестру, для яких кривні зв'язки вже мало важили, бо обом душі отруїла влада. «А що я можу вдіяти? — думав він. — Я мушу дбати про свій добробут, хоч і безчесним шляхом!»

Казимир підвівся і, взявши Євангеліє, присягнув. Тільки після цього Ельжбета заспокоїлася та разом із Влодком пішла. Але, вийшовши у коридор, зупинилася та запитала брата:

— Ти повністю усвідомлюєш, на що ідеш? Якщо ця інтрига провалиться, то король Юрій жорстоко помститься всім нам. А тесть Гедимін та Орден йому допоможуть!

— Розумію. Але розумію й те, що Казимир зовсім забув про Лю́барта, сина князя Гедиміна. Він теж має права на руський трон завдяки шлюбу з донькою покійного князя Лева, двоюрідною сестрою короля Юрія.

Ельжбета скинулася, мов кобилиця на аркані, бо геть забула про литовського княжича, та хотіла бігти у покої Казимира.

— Не метушися! — втримав її Влодко. — Нехай Казимир робить усю брудну роботу сам. Якщо йому вдасться посадити мене на трон, то присягаюся, що не буду веретенем у його руках. Я — онук руського короля Лева Даниловича і не дозволю себе зневажати. І я пам'ятатиму, якою доброю була до мене ти, сестро. Ходімо!

Невдоволено підібгавши губи, Ельжбета покрокувала поруч із Влодком темними переходами палацу. Свічка у руці брата тремтіла від протягів, полум'я стрибало, кидаючи химерні тіні на кам'яні стіни, і, здавалося, навколо танцюють демони. «Ох, не буде Казимирові добра від цієї затії! — думала Ельжбета. — Втім, мені однаково — головне, щоб мої діти не постраждали!»

Протягом наступних днів усі домовленості між королями були остаточно узгоджені — Казимир зрікся Сілезії та визнав племінника своїм спадкоємцем, маркграф Карл від імені свого батька зрікся прав на польську корону та заприсягся перебувати у дружбі з Казимиром, а бідолашний Карл Роберт заспокоївся — якщо він помре, то у маленького Людовіка буде і опікун, і польська корона.

Однак марно три королі раділи зі своїх домовленостей: спроба Казимира посадити на руський трон Влодка з тріском провалилася — небагато знайшлося свавільних бояр, готових визнати його своїм володарем. А тих, хто зважився, Юрій Тройденович або скарав на смерть, або відібрав маєстності, залишивши безсильними жебраками.

Але нікому й на думку не спало, що король Казимир ніколи так просто не здавався — в його голові вже визрів новий план захоплення Русі.

¹ Ідеться про Другий з'їзд монархів у Вишеграді 1338 року. (Тут і далі прим. авт.)

² Інакше — Гданське Помор'я. Місцина на півночі Польщі, на березі Гданської затоки, яку відібрали тевтонці у 1309 р.

³ Тут і далі під назвою «Русь» слід розуміти Україну (землі Галицько-Волинського, Київського, Чернігівського та Переяславського князівств). Так само під назвою «русини» слід розуміти українців. Це історично правильні назви країни та народу.

⁴ Королівство Руське — західноєвропейська назва Галицько-Волинської держави, яка після монгольської навали зберегла відносну самостійність. У західній традиції іменувалася

королівством, а правителі — королями.

- 5 Романовичі — бокова гілка князів Київської Русі Рюриковичів, які правили Галицько-Волинською державою. Засновник династії — князь Роман Мстиславич, праправнук Володимира Мономаха, батько Данила Галицького.
- 6 Владислав брав участь у Вишеградському з'їзді 1338 року як Лотко, князь Руський. Це породило спекуляції польських науковців, які ототожили його з галицько-волинським князем Юрієм II Тройденевичем, польське ім'я якого було Болеслав. Його скорочене ім'я «Болько» перекутили на «Лотко», узаконюючи таким чином майбутню анексію Галичини — начебто Юрій сам передав Казимирові права на Русь. Але «Лотко» — це скорочення від «Ladislaus» — латинського варіанту імені «Владислав».

Розділ II. Ксенія

Наївність — не недолік, а навпаки, ознака обдарованості.

Еріх Марія Ремарк

Січень 1340 року, Володимирська земля, Руське королівство

Пощастило людині чи ні, можна визначити ще з народження: якщо вона народилася у заможній родині, то це певним чином полегшить їй життєвий шлях, а якщо ж народилась у бідній, то матиме чимало перешкод. Але в обох випадках треба мати кебету в голові.

Ксенії пощастило — вона народилася донькою заможного боярина Івана Яцьковича, пана з Княги́ничів. Рідні в ній душі не чули. Втім, як і сторонні люди, бо пухкеньке, сірооке дитя з дивним попельнастим відтінком волосся з першого погляду викликало зворушення й приязнь. «Це ж треба мати такі гарні очі! Наче срібло! А які довгі війки! А це дивне попельнасте волоссячко! Це дитя благословив красою сам Пан Бог!» — такі лестощі Ксеня чула змалечку. Звичайно, загальна улюблениця мала усе, чого б не забажала її душа. Не дивно, що така надмірна увага наклала відбиток на дорослу Ксеню — вона була норавлива, розпечена, гонорова і разом з тим занадто наївна. Проте під цим зовнішнім лоском ховалося добре, великодушне серце. Але доля не подарувала Ксенії можливості виявити доброту. Вона жила легко та безжурно, не знаючи, що життя іноді буває жорстоким.

Того ранку Ксеня прокинулася у передчутті невідворотного солодкого щастя: сьогодні її заручини. На відміну від більшості дівчат королівства, які мушили виходити заміж не за покликком серця, а за волею батьків, Ксеня йшла за коханого. Дівчина солодко усміхнулася, бо її Роман — найгарніший хлопець в усій Русі.

Роман був сином боярина Василя Даниловича, який нещодавно посів місце королівського печатника⁷. Батьки молодих людей потоваришували у юності та зберегли дружбу на все життя попри те, що Іван був древнього роду, а Василь походив з бояр середньої руки. І часто гостювали одне в одного разом з родинами. Тому Ксеня знала Романа змалечку, а подорослішавши, по вуха закохалася у вродливого та веселого товариша дитячих ігор.

Але багаторічну дружбу ще краще зміцнює цемент родичання та спільних інтересів. Саме тому двоє бояр вирішили поріднитися. Тим паче Яцькович отримав місце судді князівського двору, яке до цього посідав Данилович. Останній сподобився заслужити особливу довіру

короля, тому й «підтягнув» за собою любого приятеля. До цього Яцькович цілком зручно жив у Холмі, обіймаючи уряд тивуна⁸.

Ксеня солодко потягнулася у своєму ліжечку — м'які перини та подушки ніжно обнімали тіло, зваблюючи ще подрімати. Але дівчина жваво підскочила, спустивши босі ніжки на постелену на підлозі шкуру. Босоніж підбігла до вікна — пізній ранок був сонячним і морозним. Кімнатка Ксені була невелика та скромно обставлена — піч, ліжко, велика скриня для одягу, лавка уздовж стіни та невеликий столик. Не те що попередня у Холмі, де дерев'яні стіни були розписані різнокольоровими візерунками та увішані заморськими гобеленами. Завдяки новій посаді батька родина переїхала до Володимира, придбавши дворище⁹ в одного місцевого боярина. Попередній власник, звичайно, був менш заможним, тому і дім мав скромний, але Ксені було однаково — навіщо наводити тут шик, коли невдовзі у них з Романом з'явиться власний дім. Від цієї думки дівчина щасливо усміхнулася, аж раптом позаду рипнули двері.

Озирнувшись, Ксеня побачила матір, слідом за якою йшла челядинка з водою для вмивання. Бояриня Ірина Федорівна перебувала у zenіті зрілості — їй було трохи за сорок. Висока та ставна, усе ще приваблива жінка попри перші вікові зморшки та пишні форми. До того ж владна та манірна. Однак усю манірність мов вітром здуло, ледь Ірина побачила доньку — її очі засяяли ніжністю.

— Доброго ранку, донечко! Шкода тебе було рано будити, але невдовзі приїде твій наречений, тож слід поквипитися, — м'яко наказала мати.

Замість привітання Ксеня лагідно усміхнулася мамі та підбігла до скрині. Звідти вона дістала вбрання, придбане восени на торжищі у Холмі. Цю сукню привезли з далекої Франції, і пошита вона була по-особливому — суцільно викроєна з дорогого рожевого оксамиту, з широким декольте, туго обтягувала груди, талію та стегна, від яких до землі спадала широка пишна спідниця. Пишність досягалася клинцями, вставленими ззаду та з боків. На спині сукня зашнуровувалася.

— Ні. Ти її не вдягнеш, — рішуче заборонила Ірина.

— Мамо!

— Тьху! Бісівська одежина! І що за манера у вас, молодих, вдягатися в усе чуже?! — роздратовано нахмурилася Ірина. Вона була палкою прихильницею старожитніх традицій і страх як не любила цієї заморської нескромної моди, від якої божеволіло заможне боярство. А особливо молоденькі дівчата. Тому вона не давала дочці грошей на такий одяг, який до того ж коштував цілий статок. Але хитре дівча побігло до батька та виплакало собі цю паскудну одежину.

— Ну, мамочко... — почала воркувати Ксеня.

— Ні! Я забороняю! І не супереч мені!

— Ну дозволь вдягнути її хоча б тоді, коли поїдемо на королівський двір! — жалібно попросила Ксеня, зробивши великі очі, які зволожилися так, наче вона ось-ось заплаче. А ще кумедно вип'яла нижню губу, щоб пом'якшити матір. — Бо ще скажуть, що ми якісь селюки!

— Не смій так навіть думати! — одразу розгнівалася Ірина. — Твої діди, прадіди — великі бояри¹⁰ та служили великим князям та королям! І серед отого збіговиська, що нині годується біля короля, навряд чи знайдуться такі, кому не соромно назвати ім'я свого діда, бо він не смердом був! Дурний наш король, що пригріває біля себе усіляких містичів¹¹, які тільки тим і славні, що невідомо як наторгували грошей купи! Я вже мовчу про зграю бояр-слуг¹², які тільки й виживають завдяки милості короля! Недобре справи йдуть, що король цурається великих бояр! Він забув, що це ми посадили його на трон ще шмаркачем! Називається королем, а не князем, та пригріває біля себе усіляких чужинців, які на рідній землі не вжилися та прилізли на нашу й вказують нам, як треба жити! Навіщо він заводить заморські порядки, щоб містичі самі собою керували¹³? Принаджує усіляких німців та латинів замість того, щоб шанувати бояр! А ти чого рота роззявила? — гаркнула вона на челядинку, щоб вихлюпнути злість. — Лаштуй дочці воду для вмивання!

Цей спалах гніву так висотав бояриню, що вона в досаді всілася на лавку, а її пишні груди так бурхливо здіймалися, що коштовні намиста аж підстрибували. Почасті була Іринина правда — знедавня князь Юрій титулувався королем¹⁴ та рішуче позбувався старого боярства у своєму оточенні. Бояри постійно тиснули на нього, обмежували його владу, диктуючи свою волю. Тому король волів спиратися на

дружинників, яких набирав з незаможних дрібних бояр та заможних містян і купців. Але Ксеня ніколи не замислювалася над цими тонкощами — у шістнадцять років дівчата мають більш важливі турботи. А от Ірина неабияк цікавилася справами королівства і часто гнівалася, що старий лад відходить у вічність. Дівчина присіла поруч із матір'ю, пригорнулася до неї та м'яко заговорила:

— Не засмулуйся так, мамочко! Нехай тато дає цьому раду. Наша справа маленька, жіноча. Та й сьогодні мої заручини, тож послухаюся тебе та вдягнуся, як споконвіку було. Ну, мамочко, не хмурся! Мій Роман давнього роду, і мені не соромно піти за нього.

Але Ірина ще дужче спохмурніла.

— Зізнаюся чесно, доню, — не подобається мені твоє заміжжя. Занадто ти молоденька для шлюбу, — тактовно мовила вона, замовчуючи, що вважає доньку занадто легковажною. — І якби твій батько послухав мене, то я б воліла віддати тебе за Андрія, старшого брата Романа. Одразу видно, що путній молодик.

Ксеня кисло усміхнулася. Спочатку двоє бояр планували шлюб між Ксенею та Андрієм. Але коли батько сказав про це Ксені, то норовлива дівчина одразу випалила: «Не хочу за нього! Він мені не подобається! Мені подобається Роман!» І затисла рота долонею, злякавшись, що бовкнула зайвого. Але батько не розгнівався, а цілком серйозно запитав: «Це правда, доню? Якщо тобі дійсно подобається Роман, я не стану тобі суперечити, бо хочу бачити тебе щасливою. Чи, може, ти взагалі не хочеш заміж за жодного з синів Васька? Тільки кажи мені правду!» — попросив він, помітивши, що донька почервоніла. Ксеня усміхнулася, згадуючи, як вона, мнучись та соромлячись, пролопотіла, що хоче за Романа. «Що ж, донечко, нехай буде по-твоєму!» — сказав тоді батько. Відтоді Ксеня страшенно пишалася собою, вважаючи себе рішучою та хороброю, здатною обстояти своє щастя. Проте дівчина щиро не розуміла, чому матері не подобається Роман.

— Годі балачок! — мовила Ірина. — Час збиратися!

Зітхнувши, Ксеня почала вмиватися, з досадою спостерігаючи, як мати порпається у її скрині, вибираючи пристойне вбрання. Умившись, дівчина без особливого задоволення вдягла сорочкоподібну шовкову сукню ніжно-блакитного кольору. А поверх — туніку до колін, з широкими рукавами до ліктів, пошити з затканого золотом цупкого шовку та оторочену по краях хутром горносталя. Але з особливим

задоволенням Ксеня одягла вінчик¹⁵. Його їй віддала мама, і вона дуже тішилася цією неймовірною прикрасою — на срібних чотирикутних пластинах було нанесено сканню¹⁶ візерунки дивних, ніколи не бачених квітів. Пластини так майстерно кріпилися до низки дрібних перлів, що здавалося, ніби перли та пластини не з'єднані поміж собою. Мати розповіла, що дуже давно цей вінчик виготовив відомий київський майстер. І відтоді він передавався в її родині від матері до доньки.

— Яка ж ти в мене гарна, доню, — усміхнулася Ірина, спостерігаючи, як Ксеня милується своїм відображенням. Зітхнула та обняла доньку, притулившись щокою до її щоки та дивлячись разом з нею у люстерко.

— Я на тебе схожа, бо ти в нас красуня! — вдоволено вигукнула Ксеня.

Ірина усміхнулася на ці лестоці та вказівним пальцем лагідно тицьнула доньку по кирпатому носику.

— І треба ж було отримати цю кирпу у спадок від батька! Добре, що хоч маленька та охайна, а не як ріпа! І тобі час снідати, бо будеш заручена голодною.

Однак поснідати Ксені не судилося, бо в коридорі пролунав гвалт, і двері розчинилися так, що ледь не злетіли з петель — у дверному отворі з'явилася маленька дівчинка-челядинка, захекана й почервоніла, та випалила:

— Свати приїхали!

Ксеня з Іриною одразу кинулися до вікна — у дворі спішувалося декілька вершників, серед яких Ірина впізнала Даниловича. А у ворота в'їжджало декілька саней, в яких сиділи дружини та доньки родичів Васька. За звичаєм, на заручини запрошували всю рідню.

— Матір Божа! — заволала бояриня. — А ти ще й не снідала! От як так можна було спати, що ледь нареченого не проспала?! — стурбовано оглянула Ксеню і, впевнившись у її пристойному вигляді, і собі кинулася до дзеркала. Поправила убрус¹⁷, вінчик, намиста, оглянула свій одяг і, кинувши дочці «Спускайся!», вилетіла з кімнати зустрічати гостей.

А Ксені стало страшно. Звичайно, їй дуже хотілося побачити Романа, але оцей його почет зі старих і не дуже кривляк, які,

напившись, почнуть сипати масними жартами та горлати паскудненькі пісні... Дівчина дивилася крізь вікно на гостей і не уявляла, як вийде до них, як подасть Роману руки та сяде з ним за стіл. А потім за древнім звичаєм мати настелить їм постіль, і вони ночуватимуть разом на знак того, що скоро стануть подружжям. І це ж тільки заручини! А попереду ще весілля, з яким бояри чомусь квапилися, призначивши його на березень.

— Бояришне, — вирвав її з задуми голос челядниці. — Ходімо, тобі треба в сінцях сховатися, поки гості до терема не зайшли.

Ксеня зітхнула: прикро, що всі подружки залишилися у Холмі, їй дуже не вистачає їхньої підтримки. Однак, опанувавши себе, дівчина разом з челядинкою квапливо спустилася у сіни та сховалася в темному куточку під сходами. Розчинилися великі двері — у сіни увірвалося світло та морозне повітря разом з гомоном гостей. Попереду йшли її батьки, а поміж ними чинно крокував володимирський єпископ Михайло як найпочесніший гість. Ксеня задоволено усміхнулася — через єпископа учта буде більш пристойною, інакше б вона її не витримала. Очевидно, єпископа запросив Данилович, який йшов із двома боярами-сватами. Васько торік овдовів, і дівчина безсовісно цьому раділа — у неї не буде свекрухи! Слідом ішли два брати Ксені — старший Осташко та Ходко, молодший за неї на два роки. Ще був найстарший — Петро, але він уже був одружений та залишився в Холмі. За ними йшли інші гості — веселі, ошатні у своїх коштовних шапках, обкладених оксамитом і парчею, та шубах, підбитих яскравими сукнами. А замикали цю ходу Андрій з Романом. Однак, за звичаєм, брати залишилися у сінях.

Зі свого куточка Ксеня не могла відвести очей від Романа. Порівняно зі старшим братом, хлопець був невисокий, занадто субтильний як на дев'ятнадцять років. Проте худеньке тіло здихлика вінчала голова янгола — риси обличчя вражали витонченістю та гармонією, а великі круглі очі в обрамленні чорних вій були блакитними, мов бірюза. З-під хутрянної шапки вибивалися золотаві, як колосся пшениці, локони. Так само золотавими були й охайні вуса, рідкі через молодий вік. Роман відчув її погляд, роздратовано зиркнув у куток і з погано прихованим незадоволенням в голосі мовив:

— Ну виходь вже, моя ладо! Чого ховаєшся по кутках?

Не відчуваючи ніг, Ксеня поспішно випурхнула з кутка, віддано дивлячись на нареченого, наче щеня на нового господаря. А от Роман кинув на неї косий погляд і відвернувся.

Андрій уважно спостерігав за цими двома. Від нього не приховалося ані роздратування Романа, ані дитяча закоханість Ксені. Дівчина навіть не привіталася з ним, не помічаючи нікого, окрім Романа. Хлопець гірко зітхнув.

Усі троє так і стояли мовчки, поки їх не покликали у світлицю. Тоді брати вхопили Ксеню за руки та повели всередину. За давнім звичаєм, на заручинах розігрувалася справжня вистава: свати розповідали байку, що ганялися за куницею, яка сховалася у цій садибі, тож вони хочуть її пошукати; а батьки мали відмовити їм та прогнати; тоді свати заявляли, що на їхньому боці сила, бо в них є два лицарі, які вже спіймали куницю. У цей момент брати й завели «спійману куницю» — Ксеню.

Ксеню охопив такий сором, що схотілося провалитися крізь землю. Дівчина й сама не могла зрозуміти: чому так? Чому її так мучать погляди десятків очей? Адже під час сватання було зовсім не страшно, а цікаво та весело. То чому нині в неї душа не на місці?

Один зі сватів, чиє ім'я Ксеня так і не запам'ятала з минулої зустрічі, підвівся з-за столу та урочисто мовив до Ірини:

— Отакої! Знайшлася не куниця, а вродлива дівиця. А чи не віддаси, Ірино Федорівно, свою доньку за нашого молодця?

Боярин був високий, дужий. Мабуть, у молодості з нього можна було б змальовувати Геракла. З віком же боярин від'ївся, погладшав, викохав черевце, яке зрадливо обтягував багатий каптан із заморського сукна. Однак риси обличчя були шляхетними, високий лоб свідчив про розум, квадратне підборіддя — про волю, а от невеликі карі оченята одразу підказували, що перед тобою рідкісний проноза та інтриган. Бо ці маленькі оченята, мов два жучки, чіпко ковзали по обличчю співрозмовника, нахабно заповзали в душу, і неможливо було приховати від їхнього власника жодної потаємної думки.

Ірина підвелася. Трохи соромливо усміхнулася та звернулася до чоловіка:

— А чи віддамо нашу доньку за їхнього молодця?

Іван теж підвівся, окинув гостей пустотливим поглядом та звернувся до Ксені:

— А чи підеш, доню, за цього молодика? Дивись, який ладний! Бо як відмовлятимешся, то я... — але не договорив, бо гості почали хихотіти. Адже всі знали, що наречена згодна, тож навіщо витрачати час, коли столи тріщать від наїдків?!

Ксеня відчула, що в горлі пересохло і вона не може вимовити й слова. Та ще й почервоніла так, що аж щоки запекли. З жахом дівчина усвідомила, що затягує з відповіддю, бо на неї всі вичікувально дивляться. Тому, зібравши всю волю, Ксеня випалила:

— Згодна!

Гості радісно загомоніли. А Роман неквапно підійшов до Ксені й, мить повагавшись, узяв її за обидві руки, таким чином підтверджуючи, що теж згоден узяти її за дружину.

— От негідники! Крадуть мою доньку! — жартівливо вигукнув Іван. — Ану в'яжіть цих злодіїв!

Принесли рушники, якими перев'язали старост. Ті на знак відкуп урочисто поставили на стіл великий пшеничний коровай, а батькам Ксені принесли в дар два срібні кубки з позолотою. Яцькович урочисто благословив пару іконами.

— Ану дайте рушник зв'язати цих двох. Щоб були нероздільні, як місяць та зірка, які змовилися разом на небо зійти та серед темної ночі світ осяяти! — голосно мовив високий боярин, той, чиє ім'я Ксеня не могла згадати.

Дали рушник, яким він зв'язав руки Ксені та Романа.

— Запам'ятай, хлопче, те, що я тобі зараз скажу, — несподівано мовив боярин. — Дружина — берегиня твого роду, мати твоїм дітям. Зневажиш дружину, то й душа її сповниться горя, яке отруїть твій рід. Тож бережи її.

— Дякую, Дмитре Семеновичу! — ввічливо подякував Роман. — Прислухаюся до твоєї поради.

«Ах, це королівський вихователь на прізвисько Дедько! — нарешті згадала Ксеня. — І як же я могла забути таку особу, другу після короля?»

Почасти це була правда — боярин Дмитро Семенович був наставником при малолітньому Юрієві, або кормильцем, як називали таких вихователів. А насправді разом із матір'ю малолітнього короля, Марією Юріївною, правив Руссю, мов самодержавний правитель. Але знедавна Юрій нехтував своїм кормильцем. Та й Данилович потіснив

Дедька. Згадалося Ксені, як після сватання батьки шепотілися, що, мовляв, як це Дедько погодився бути сватом після витівок Даниловича? Адже такий, як він, здатен стерти своїх ворогів на порох. А може, і справді замирився з підвищенням Даниловича, бо має подойшлий вік і втомився. «Яка мені різниця? То їхнє діло!» — думала дівчина, дивлячись на широку спину Дедька, який вів її з Романом до почесного місця на чолі столу.

Яцькович дивився на доньку і ледь стримував сльози щастя. Він однаково любив усіх своїх дітей, але донька... Донька була його найбільшою радістю. Коли дружина повідомила про третю вагітність, Іван уже звично чекав на ще одного бешкетника до перших двох. І народження дівчинки стало деяким розчаруванням. Проте коли він узяв на руки крихітне немовля, яке кричало так голосно, що личко стало багряним, то в душі спалахнула шалена любов до цієї дівчинки. Відтоді Іван прагнув дати Ксені якнайбільше любові та уваги. Поки вона була мала, самозабутньо бавився з нею, а як виросла — ні в чому не міг їй відмовити. Яцькович нишком милувався донькою, яка сиділа поруч із нареченим така гарна, з блискучими від щастя очима. «Отче, пошли моїй доні щастя, — подумки просив старий боярин. — Вона найкраще, що я мав у житті. Благаю тебе, нехай Роман буде їй добрим чоловіком!»

А от Ірина з усіх сил приховувала своє невдоволення. Їй вистачило одного погляду, щоб помітити: Роман не в захваті від Ксені. Жінка усміхалася гостям, клопоталася, щоб удосталь було і наїдків, і хмільного, але серце було не на місці. «Ох, Боже, Боже, марно було щось говорити чи доводити Іванові — він і слухати мене не схотів, що Роман Ксені не пара. Та й Васько аж загорівся цим шлюбом, наче від цього його власне щастя залежить! А вона наче засліплена цим молодиком! Така ще дитина. Дурненька та наївна! Ох, Пречиста Богородице, заступися за мою донечку, щоб не було їй горя у шлюбі!» — думала сердешна мати.

Веселий бенкет тривав до самих сутінків. З поваги до єпископа обрядових пісень, у яких згадувалися поганські боги, не співали. Однак що більше гості пили, то більше хмеліли та вільніше поводитися. Навіть преосвященний Михайло не втримався та виголосив такий тост, що зовсім не личить духовній особі. Після цього п'яний Дедько загорлав паскудненьку та веселу пісеньку, яку

підхопили й інші гості. Розходитися всі почали лише тоді, коли короткий січневий день згас.

Тоді Ірина урочисто відвела Ксеню з Романом в опочивальню, де за звичаєм постелила їм постіль та вийшла. Ксеня почала роздягатися, раз у раз зиркаючи на Романа, який повернувся до неї спиною. Чомусь коханий був похмурим, наче йому не в радість була ця ритуальна ночівля.

Роман різко озирнувся, наче відчувши її погляди. Його очі були крижані. Швидко зняв каптан та чоботи, вклався з краєчка ліжка і, буркнувши «Добраніч!», повернувся до нареченої спиною.

Ксеня зітхнула. Хотілося, щоб Роман хоча б обняв її, не кажучи вже про поцілунок. Згадалося, який він був веселий та пустотливий, коли приїжджав до них у гості. Тоді він сявав від веселощів, приязно базікав, піддражнював Ксеню, чим одразу заворожив. «Може, так і треба поводитися? Не може ж він ставитися до мене розв'язно. Врешті-решт я не селянка, з якою можна не церемонитися», — виправдовувала свого милого наївна дівчина.

Роздягнувшись, Ксеня вклалася з іншого краю ліжка та швидко заснула, бо день видався нервовим.

А коли вранці прокинулася, то Романа поруч уже не було. Мати сказала їй, що він поїхав ще затемна, бо йому треба у дитинець — хлопець служив отроком у короля.

Насправді Роман поїхав не в дитинець і навіть не додому, а на ту вулицю Володимира, де селилися незаможні містичі. Там він зупинився біля маленького двору, завбачливо озирнувся — чи не стежить хто? — та шуснув у хвіртку. Прив'язавши коня у дворі, хлопець квапливо увійшов у сіни крихітного будиночка, де зіткнувся з дівчиною, яка, схоже, вибігла йому назустріч.

Дівчина рвучко кинулася йому на шию. А Роман міцно притис її до грудей, палко поцілував у скроню, ковзнув губами по її щоці, жадібно допався до уст.

— Кохана моя, моє життя, — шепотів він між поцілунками. — Господи, яке ж це щастя обнімати тебе!

Дівчина, замружившись від задоволення, підставляла Романові губи. Але потім наче отямилася та вивільнилася з його рук.

— Ти тепер заручений, — зітхнула вона.

— А будь проклята Богом і людьми моя наречена! — злісно вигукнув Роман.

— Не кажи так! Це гріх!

— Гріх? Гріх повіситися мені на шию, бо не знає ні в чому відмови! Якби вона зажадала пташиного молока або зірки з небес, то її таточко і світ би перевернув задля її примхи. Настуню, тікаймо вдвох! Гори воно вогнем! Поїдемо до Києва і яюсь там влаштуємося.

Але Настя заперечливо похитала головою.

— Я не можу ламати твою долю, Романе. Нехай вже я буду мучитися без тебе, але ти не повинен микатися світом через мене. Ти боярський син, а я — донька зубожілого купця.

— Насте, ладо моя, якщо я зустрів тебе, на це була Божа воля! Якби ти тільки погодилася втекти зі мною, то я б нізащо не погодився на це весілля! Але батько погрожував вигнати мене з дому... Господи, який я легкодухий! Треба було відмовитися — нехай би вигнав, тоді ти охоче б зі мною пішла.

— Я не можу кинути маму, — твердо сказала Настя. — Після смерті тата я єдина її опора.

— Забрали б і твою маму...

— Ні, Романе, — перервала його дівчина, — не живи марними мріями. Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня. Так і ми з тобою. І віднині нам не варто бачитися. Лише Бог знає, як сильно я кохаю тебе. Але віднині ти чужий наречений, тож гріх нам ось так з тобою... — Настя не договорила, бо на очі навернулися сльози, і бідолаха відвернулася, щоб їх приховати.

Роман миттю схопив її в обійми, пригорнув до грудей, почав утішати. Настю він випадково зустрів дорогою до Володимира — їхав з дорученням, а вона поверталася з двору боярина, якому носила на продаж полотно власного виробництва. Він запропонував підвезти її до міста. Вона погодилася. Відтоді Роман утратив спокій, закохавшись по вуха.

Настя дійсно була йому не пара, бо батько її, колись заможний купець, збанкрутував та помер. І дівчина з матір'ю виживали як могли. Але навіть якби Настя була заможною, то гоноровий Данилович нізащо б не дав згоди на такий шлюб. Роман це розумів, але покинути Настю було понад його сили.

І тому бажання Ксені піти за нього, а не за Андрія, стало найбільшим нещастям усього його коротенького життя. Спочатку Роман навідріз відмовився одружуватися, але владний батько скорив його, пригрозивши вигнати з дому в одній сорочці та проклясти. А Настя навідріз відмовилася тікати з ним. І відтоді Роман злився на всіх: на Ксеню через її закоханість; на брата, якому однаково було з ким одружуватися і який міг би допомогти; на батька за його честолюбство; на Яцьковича за його потурання дочці.

Проте хлопець не збирався здаватися, а продумував, як можна зарадити цій наглій біді. Спершу він думав одружитися з Ксенею і, отримавши її посаг та частину батьківського майна, що забезпечило б йому матеріальну незалежність, оселити Настю з матір'ю десь поруч та жити з нею як з дружиною. Але потім уторопав, що його побожна та добродісна любка навряд чи погодиться на таке. Тоді у Романа виникла думка після весілля вбити Ксеню — так би він отримав і майно, і свободу. А як удівець міг спокійно одружитися з Настею — тут батько вже не зміг би йому вказувати. Ця підла думка додавала йому наснаги.

— Насте, обіцяю тобі: я щось придумаю, щоб ми були разом! Вір мені, кохана! Благаю тебе! — шепотів Роман, цілуючи дівчину.

[7](#) Особа, яка зберігала княжу печатку та керувала князівською канцелярією. Близька до посади західноєвропейського канцлера.

[8](#) У Руському королівстві суддя, який здійснював судочинство в провінційних містечках, підпорядковувався судді княжого двору.

[9](#) Тобто садиба. У ту епоху дворище було господарською одиницею з власними угіддями: обробленою землею, сіножатями, пасовищами, лісом.

[10](#) Родове спадкове боярство, найвищий прошарок боярського стану. Згадуються в латиномовних документах на українських землях у XIV—XV ст. як «boiarini nobiles».

[11](#) Давня назва містян.

[12](#) Представники нижчого прошарку боярського стану, які були зобов'язані відбувати нормовану військову та інші служби у князів та панів за право користування землею.

[13](#) Ідеться про маґдебурзьке право. Відома грамота Юрія II Тройденовича від 20 січня 1339 р. про надання місту Сянок маґдебурзького права.

[14](#) Немає свідчень про використання Юрієм Тройденовичем королівського титулу. Тут і далі навмисно застосовано королівський титул щодо князя Юрія для розмежування його правління та княжіння Любарта.

[15](#) Прикраса, схожа на діадему або стрічку з нашитими металевими пластинами, яку в Київській Русі носили заможні жінки.

[16](#) Ювелірна техніка: на металеву основу напаявали візерунок з тонких проволочок та заповнювали різнокольоровою емаллю.

[17](#) Головний убір заміжньої жінки, який приховував волосся.

Розділ III. Ігрища у Володимирі

Прохолоду уст її, перлинок світлий ряд
Овіяв диких трав та меду аромат.
Весняна ніч так пахощами лине,
Коли на небі узороччя зір горять.

Імру аль Кайс

На блакитно-золотавому фоні неба, в обрамленні ніжної зелені та квітів святий Юрій ефектним жестом здіймав спис, цілячись у яскраво-червону зубату пащу дракона, чиє чорне тіло вилося кільцями, подекуди виблискуючи сріблом луски. Обличчя святого було сповнене гнівом, а в очах дракона застигли одночасно страх і ненависть. Навіть білосніжний кінь святого Юрія грізно скалився та підняв копито, збираючись розчавити цю *богопротивну мерзоту*. Зрозуміти обурення святого було нескладно: вдалечині майоріла жіноча постать — королівна, яку віддали у жертву дракону-людожеру.

— І який же воно майстер створив таку красу? — задумливо мовив простий смертний Юрій, з Божої ласки уроджений князь та володар Русі, дивлячись на свого святого покровителя, майстерно витканого на гобелені.

— Ні, ти зовсім знахабнів! Невже ти не розумієш, що я говорю з тобою про важливі речі, а ти баньки п'ялиш на цю ганчірку? — обурено вигукнув Дедько, бо цілісіньку годину читав нотації своєму колишньому вихованцеві.

Юрій зітхнув та відвів очі від гобелена. Страдницьким поглядом обвів кімнату, немов прикрашені різьбленням дерев'яні навіконники та одвірки, пофарбовані у червоний колір, могли позбавити його товариства вихователя. Погляд короля зупинився на розгніваній пичці Дедька. Юрій зітхнув та опустив очі на візерунчасті глиняні плитки, якими було устелено підлогу кімнати.

— Дедьку, зізнайся чесно: ти бісишся, що я віддалив тебе від себе. Чи не так? — відверто запитав він.

— Як віддалив, так і наблизити, хлопчику мій, — осміхнувся Дедько. — Я з юних літ служу при князях. Ще твоєму дідові, вічної пам'яті королю Юрієві Львовичу, служив! І кожен князь завжди мав у мені потребу.

— Тож ти такий древній, що тобі час на спочинок. Дедьку, у тебе онуки є — займися ними. Учи їх того, чого навчав мене. Або жінку собі візьми. Тільки молоду, дебелу, смачну. Таку, щоб ти й думати про мене забув, — зухвало радив Юрій.

— Та через тебе, хлопчику мій, жодної цілої жінки в усьому Володимирі й удень зі свічкою не знайдеш — усіх скуштував, — одразу парирував боярин та єхидно подивився на молодого короля.

До своєї досади, Юрій почервонів. Чи тому, що кормилець слова ніде не позичав, чи тому, що стало соромно, адже жінки були його слабкістю. Юрій і сам не розумів, чому не може пропустити жодної спідниці — хоч боярської, хоч холопської. Так, він має красуню-дружину. Але його королева така манірна та холодна, а чужі жінки такі знадливі та солодкі!

Юрій зітхнув. Підвівся з крісла та пройшовся кімнатою, щоб приховати своє збентеження. Король перебував у розквіті молодості. Мав двадцять дев'ять років. Високий, ставний, гарної статури, з різкими, але приємними рисами обличчя, темно-русявим волоссям, яке легкими завитками лягало на плечі. Юрій начисто голив обличчя, залишаючи лише пишні ефектні вуса, які відкривали хоч і твердо окреслені, але чуттєві губи — промовисте свідчення пристрасті до плотських утіх. А от дещо важке квадратне підборіддя вказувало на його вольовий норов та рішучість. Втім, увесь образ Юрія дихав владністю та гонором. Але це враження трохи згладжували його очі — сині, наче волошки.

Юрій ще раз поглянув на гобелен і, поміркувавши, заговорив:

— Дядьку Дмитре, ти дорікаєш мені, що зрікаюся боярства, яке посадило мене на трон? Але поглянь на це з іншого боку: чому бояри дбають лише про свої користі? Вони перетворюються на княжат у своїх уділах. Якщо я їхній король, то чому вони мною попихають? Адже...

— Ти князь, Юрку, — поправив Дедько.

— Я буду королем, — спокійно наполог Юрій, — бо в мене намагаються видрати з рук мою вотчину. Нехай мій батько поляк, але мати — русинка. А дід мій теж русин і до того ж іще й королем був. Спроби Казимира посадити на мій трон цього вбогого Влодка пішли прахом. Я йому цього не подарую — я дочекаюся свого часу та доможуся того, що мене коронують. І всі сусіди визнають мене

королем Русі, влада якого священна, тож не варто зазіхати на моє королівство. Я роблю це не заради свого гонору, а заради користі своєї землі. Нехай допоможе мені Господь! І ти мені не перешкодиш!

— Ліпше не буди лихо! Хан Узбек тобі цього не вибачить — він вважає тебе своїм васалом, і якщо приймеш корону з рук Папи, то це означатиме, що ти зрікся його, — зауважив Дедько. — Згадай, як вправно ми з тобою від хана відкараскалися, титулюючись князем Малої Русі¹⁸. Ех, шкода, що не можна повернути всі руські землі, — зітхнув боярин. І його вічно колючі карі очі зволожилися, а погляд затуманився, немов старий поринув у солодкі мрії, де Русь знову єдина та сильна, а Київ — столиця величної імперії, як було колись, поки не прийшли дикуни-монголи.

— Нічого! Мені доносили, що хан Узбек уже дуже старий, а я молодий і дочекаюся того дня, коли він помре. Настане день, коли Русь знову буде єдиною. Але нині я мушу зміцнити ту її частку, яку мені довірив Господь. І для цього мені потрібні надійні союзники.

— Ось тільки насмія прийняти католицтво... — почав Дедько, але Юрій гнівно його урвав.

— От який нечестивець це вибрехав? Хто звинуватив мене в цьому? Згадай, скільки сил ви з моєю матонькою, втім як і я, поклали на відновлення митрополії¹⁹? Як годили цьому грекові, мов болячці, але все прахом пішло! Клятий грек! *Нехай жадає він харчу, вина і пива, але нехай йому, лукавій облуді, буде скудно!* — гнівно говорив Юрій про київського митрополита Теофноста.

— Папа дасть тобі корону лише в обмін на католицтво, і русини тобі цього не вибачать, бо ніхто з нас не зречеться обряду своїх предків і не прийме короля-католика, — повчально гнув своє Дедько. — Та й де гарантії, що Папа коронує тебе?

— Ось підтримкою Папи мені б не завадило заручитися. Не в релігії справа. Дружба з Папою подарує мені хорошого союзника, бо я мрію розширити свої землі. І взагалі: облишмо цю марну бесіду. Я правитиму одноосібно, і ані ти, ані інші бояри мені в цьому не завадять. Я не даватиму вам своїх земель у вічне володіння — я на них господар і пан! Хочете землі — служіть мені зі своїми синами, за що матимете винагороду. Хочете в багатстві жити — не заважайте мені купців та іноземців принаджувати. Вони приносять з собою нові

знання, ремесла, нові звичаї, платять мито, привозять свої товари та купують наші. Не бійся, нашому старому укладу життя це не нашкодить, а лише поліпшить його та зміцнить. Не заважайте мені посилювати міста — це основа майбутнього добробуту та сили моєї... себто нашої з тобою землі, — владно карбував кожне слово Юрій, бо ці його далекоглядні плани були кістками у боярських горлянках.

Дедько слухав, кривився, але не переривав. А коли король замовк, серйозно мовив:

— Юрку, це все дуже добре, і, можливо, у дечому твоя правда. Але бояри, особливо галицькі, не дадуть тобі цього здійснити, бо міцніє твоя влада. Вони зметуть тебе, мов борвій билинку.

— То й ти проти мене? — гнівно запитав Юрій, втрачаючи терпіння, яким ніколи не міг похвалитися.

— У тому то й річ, що за тебе, хлопчику мій. Болить душа, мов ти мені кривий син. Тому дуже прошу тебе, синку, будь тихішим, — вкрадливо радив Дедько.

— На що ти натякаєш? — гнівно скинувся Юрій.

— Он нещодавно белзького воєводу вбили. Невже ти гадаєш, що просто так?

— Це був нещасний випадок, — відрізав Юрій. — І закликаю Пана Бога у свідки, що скорбію і по воєводі, і по його дружині, яка доводилася тобі сестрою.

Дедько гірко зітхнув. У листопаді дивним чином загинув його зять — белзький воєвода Михайло Єлізарович — з усією родиною. Уночі почалася пожежа, і їхній терем згорів дощенту разом із сплячими людьми. Дедько підозрював, що це був підпал, та вимагав від Юрія слідства. Але не було жодного доказу чи свідка, бо загинула навіть челядь! Старому не хотілося вірити, що його вихованець доклав руку до цієї трагедії. Адже не вперше гинуть чи безслідно зникають свавільні бояри. А останнім часом його покійний зять був на ножах з молодим королем.

Юрій із жалем дивився на свого кормильця, підійшов до нього, стис долонею його плече та лагідно заговорив:

— Дядечку, не журися! Така вже сувора воля Божа, що він забрав до себе твоїх родичів! Присягаюся тобі, що якби це було у моїй владі, то я б докопався до правди та жорстоко б скарав їхніх убивць. Царство їм небесне! Не журися! І якщо ти так уболіваєш за мене, то поїдеш

у Перемишль старостою — наведеш там лад і разом за боярами наглядатимеш, щоб вони бунт не підняли.

— Ти висилаєш мене, — гірко усміхнувся Дедько.

— Чому ж висилаю, коли ти поїдеш мені служити? — зобразивши щире здивування, мовив Юрій. — Яка тобі різниця, де служити: у Галичі, Володимирі чи Перемишлі? Однаково діятимеш на мою користь, якщо так щиро непокоїшся за мене. І ходімо, бо без мене учту не почнуть, а гості чекають.

Дедько уважно глянув на короля, але Юрій відкрито дивився на нього ясними синіми очима.

— Що ж, ходімо, ваша величносте, — сухо мовив старий боярин та рушив до дверей.

У середині лютого почався Колодій. І Юрій, прагнучи догодити володимирцям, розпорядився влаштувати протягом тижня великий торг, усілякі розваги та забавки і навіть оголосив лицарський турнір²⁰. А сьогодні запросив до себе на бенкет місцеве боярство. І у великій гридниці зібралось чимало гостей. Юрій задоволено усміхнувся, помітивши серед натовпу багато жінок. Отже, після учти обов'язково влаштують танці! Юрієві теж хотілося веселощів і розваг, хотілося втекти від вічних турбот про королівство, безкінечних сварок та суперечок з боярством, хотілося просто спокійно пожити, як інші люди. Але він король, тому мусить забувати про власні потреби чи бажання.

Запал Юрія одразу згас, коли він побачив дружину. Королева Євфимія, помітивши чоловіка, теж не зраділа та манірно підібгала губи. А до цього весело щебетала з наближеними бояринями. От уже невідомо: чи то Офка не кохала Юрія, чи то не могла йому вибачити численні зради. Прикро! Ці двоє так личили одне одному, склали красиву пару, але не мали подружнього щастя. І, найголовніше, дітей. Юрій розумів, що йому потрібен спадкоємець, і з цією метою регулярно навідувався у ліжку дружини. Але їх наче зурочили: за дев'ять років шлюбу Офка жодного разу не завагітніла.

Юрій підійшов до дружини, галантно простягнув їй руку та повів за стіл, відповідаючи на вітання бояр легким кивком.

Коли королівське подружжя всілося на чолі головного стола, гості квапливо розсілися за бічні столи, що тягнулися уздовж стін. На королівських бенкетах завжди було весело та ситно. А сьогодні був

особливо багатий стіл, бо через тиждень почнеться Великий піст. На столах пашіли рум'яною скоринкою гуси, голуби та кури, а шматки запеченої телятини гордовито відливали жиром та м'ясним соком. Поруч красувалися квашена капуста, солоні гриби й мочені ягоди, розливаючи гостро-кислий аромат, від якого миттєво прокидався апетит і який лише посилювали знадливі підливи, каші, різноманітні пишні та рум'яні пиріжки. Звичайно, усе це смажене, щедро приправлене перцем їдло викликало пекельну спрагу, тому слуги не встигали підносити глечики вина, меду та прохолодного квасу. Світло безлічі свічок відбивалося у численних срібних кубках, які раз у раз здіймалися догори з побажаннями довгих літ королівському подружжю.

Скрізь стояв веселий гомін — гості самозабутньо веселилися, жартували, їли доти, доки з глибини гридниці не заграла музика. Усі завсідники королівського двору знали, що це улюблений співець короля — Хотко, котрий з особливої ласки мешкає просто в дитинці. Одразу голосно залунали побажання: чоловіки просили заспівати щось героїчне, жінки — про кохання, а молоді хлопці — щось непристойне та гріховне, бо в репертуарі Хотка були й такі витвори невідомих дотепників.

Звичайно, Хотко спочатку заспівав улюблену билину короля про те, як богатир Олешко Попович звільнив Київ від Тугарина. А потім, на догоду жіноцтву, виконав билину про цього самого Поповича та Оленку, сестру таких собі Петровичів. Однак з вельми цікавим змістом — звів Олешко поклеп на Оленку її братам, мовляв, варто у її віконечко постукати, як дівчина вискочить у самій сорочці. Розгнівані Петровичі, переконавшись, що це правда, хотіли стратити бідолашну Оленку. А закоханий у дівчину Олешко, який ніяк не міг вирвати її з лап братів-тиранів, навчив кохану, як їх ошукати, а потім хитро викрав та повінчався з нею.

Після такого довгого співу Хоткові треба було перепочити, а точніше — зволожити горло медом. А розбурхані романтичною історією гості зажадали танців. Юрій знав, що Офка любить танці. Але танцювати з нею йому не хотілося, тому він шепнув Дедькові, який займав почесне місце по його правицю, щоб той запросив королеву. Старий, звісно, не відмовив. Попри кремезну статуру він мав репутацію вправного танцюриста.

З нудьгою Юрій споглядав пари танцівників, коли його зір вихопив з натовпу невисокого зросту дівчину в рожевій сукні. Вона дуже нагадувала гавеня, бо вертіла головою на всі боки, наче не помічаючи двох хлопців, які настирливо терлися поруч. Ось Юрій потрапив у її поле зору, і дівчина розквітла такою щасливою та ніжною усмішкою, що він мимоволі усміхнувся їй у відповідь. Проте дівчина цього не помітила — вона дивилася кудись за його спину. Король озирнувся — за його кріслом переховувався Роман і чи то удавав, чи то справді не помічав, як ця дівчина на нього дивиться.

— Романе, — неголосно гукнув Юрій. І коли хлопець нахилився, запитав: — Що то за дівчина? Он та, у рожевій сукні. Вона тебе очима їсть, а ти стоїш, мов пень трухлявий, і не бачиш.

І тут король здивовано побачив, як Роман скривився, але швидко опанував себе та ввічливо пояснив:

— Це Ксенія, донька боярина Івана Яцьковича з Княгиничів, судді двору вашої величності, і моя наречена.

— Он воно як! — мимоволі здивувався Юрій. Він уже давно познайомився з боярином, якого так нахвалював відданий Данилович, і визнав його цілком корисною для себе людиною. Проте не знав жодного з його родичів. — Отже, тебе вирішили загнuzдати, жеребчику мій, — паскудненько хихикнув Юрій. — Проте немає нічого злого, щоб на добре не вийшло. Познайом мене зі своєю нареченою.

— А... — почав Роман, але затнувся.

— Тобі шкода? — дорікнув Юрій.

Хлопець зітхнув та попрямував до нареченої. З цікавістю Юрій спостерігав, як Роман підійшов до дівчини, а та аж затремтіла від задоволення. Самозабутньо дивилася на нареченого, з жадібністю ловлячи кожне його слово. А коли Роман простягнув їй руку, занадто квапливо вклала свою долоньку у його і, поки він вів її, не зводила з нього очей.

Коли пара підійшла ближче, Юрій здивовано скинув бровами — Ксеня виявилася ще більш гарненькою, ніж він угледів здалеку. Навіть занадто гарненькою! Хоч риси обличчя й не мали якоїсь родзинки чи печатки породи, а носик узагалі був кирпатим, проте разом усе це складало неперевершений образ, який одразу западав у душу, чарував і вривався у пам'ять. Особливо вабили очі — великі та сірі, вони сяяли, мов рідке срібло. І так наївно дивилися на світ навколо, наче не відали,

скільки в ньому зла! А нині, попри присутність короля, ці чудові очі були звернені лише на Романа. Юрія гризнула досада, що ця кралечка до нестями закохана у такого бевзня. Роман грубо осмикнув наречену, і вона нарешті поглянула на короля.

У Юрія аж подих перехопило, коли він зустрівся з Ксенією поглядом — вона подивилася на нього, мов на якусь цікавинку, зовсім не переймаючись, що це володар Русі. Для неї єдиним володарем у світі був Роман. Юрій аж губу закусив, спрагло ковзаючи поглядом по обличчю Ксені, плечах, грудях, тонкій талії та спокусливих стегнах, які безсоромно підкреслювала сукня. «Треба ж яка свіженька! Мов духмяний подих весни! Або свіжий вітер, що дмухає у задушливий літній полудень та несе в собі пахощі квітів. Пощастило цьому йолопові — он як груди випирають під сукнею! Мабуть, тугі та високі, біліші за сніг, солодкі, мов медові яблучка! Господи, на мою погибель ти наділив жінок грудьми! — думав Юрій, відчуваючи, як у тілі прокидається хіть. — І чому недоумкам завжди дістаються такі ласі дівки?!»

Мовчання затягнулося, тому Ксеня невимушено усміхнулася королю. Усмішка вийшла пустотливою, і від неї очі дівчини засяяли так, що у Юрія в голові запаморочилося. Але він швидко вгамував себе і вкражливо заговорив:

— Усмішка запалює очі людини, мов свічка. Але твоїм очам, панно, не треба вогню. Вони сяють, бо світло у твоїй душі.

— А у душі вашої величності солодкий мед, бо у ласкавості своїй ваша величність звернув увагу на мене, вбогу, чим неказанно втішив, — одразу ж невимушено відповіла Ксеня.

— Ніщо так не прикрашає жінку, як скромність, — манірно відповів на це Юрій. — Але твоя нескромність у тому, що ти занадто захоплено дивишся на свого нареченого.

— Він мій майбутній чоловік, тож немає гріха в тому, що я захоплююся нареченим, — знайшлася дівчина. І Юрій задоволено усміхнувся — йому подобалися дотепні жінки. З такими не занудьгуєш у ліжку після любовців.

— І коли ж у вас весілля? — поцікавився Юрій, зауваживши, що при цих словах Роман кисло усміхнувся.

— У березні.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ